

МАНАЛОГ РАССТРЫГІ¹

Яго хавалі не аднойчы. І амаль што фізічна, рэальна – шквалам шлі пагалоскі, даволі часта надзвычай верагодныя і доказныя, аб трагічным збегу абставін, ракавых супадзеннях, тупікова-безвыходных сітуацыях, узмоцненых і справакаваных славянскім каталізатарам творчых памкненняў магутнай адoranай натуры. І тым болей метафарычна, віртуальна – усё, канец, спіўся, спісаўся дашчэнту, а які быў талент, якія падаваў надзеі. А цяпер фініта ля камедыя – раскідаў усё, разбазарыў, прагуляў, згубіў у карчме – рыдалі над ім дзесяткі плакальшчыкаў, прафесійных і не вельмі. Як шкода! Такая страта! “*Мог бы славай грымець сярод гучных імёнаў Еўропы*” (У.Караткевіч сказаў гэта пра П.Багрыма зусім, праўда, з іншай нагоды), а ён толькі ганьбіць светлае імя беларускага паэта і высакародныя ідэалы нацыянальнага адраджэння. І ліліся слёзы, і чуліся стоеныя рыданні – часцей за ўсё зусім не віртуальныя. Але заўсёды, літаральна амаль у час трывання, нібы ў паганым жарце ці ў шматтайных ўзорах народнай смехавой культуры, з'яўляўся ён сам не раўнучы Deus ex machina – Бог з машыны), прымушаючы шматлікіх фомкаў няверных у чарговы раз з радасцю (уюнай ці выразна штучнай) або шкадаваннем (шчырым і не вельмі) канстатаваць, што *слухи о его смерти сильно преувеличены*.

Сам вельмі добра адчуваў пэўную хісткасць падобнай сітуацыі, бо нават з ягоным звыклым багемна-артыстычным modus vivendi і звыкла-традыцыйным эпатаражам даволі цяжка выступаць галоўным персанажам на ўласных хаўтурах (нягледзячы на ўсю напускную і вельмі ўяўную браваду Qualis artifex pereo! – які артыст ўва мне памірае), таму сцвярджалаў вельмі катэгарычна:

Где стол был яств, там гроб стоит...

Учора ціхенька, пад ранне

Памёр паэт мой, Вечны жыд.

Я не пайду на пахаванне.

І вы не ўздумайце над ім

Казаць жалобныя прамовы,

Бо і ў труне ён пілігрым,

Яму не трэба вашы слова.

Сент-Бёф не аднойчы, а за ім услед амаль усе літаратуразнаўцы згадваюць, што ў дзяцінстве ў кожным чалавеку жыве паэт, затым паэт памірае, а чалавек працягвае жыць. І падобная згуба не замінае яму. Наадварот, хутчэй спрыяе. Таму ніхто, або амаль ніхто, не робіць з гэтага трагедыі. Ды і ў тых творцаў, паэтычнае, наіўнае, дзіцячае ўспрынняцце свету якіх засталося ў сталым узросце, дар паэта не вечны – ён можа раскрыцца вельмі рана і імгненна ўспыхнуць, як метэор, і вельмі хутка згаснуць, паспейшы або не пакінуць след на цёмнымі ці не вельмі небасхіле. Ёсьць паэты, што могуць тварыць усё жыццё, згадаем Якуба Коласа, светлай памяці Максіма Танка. Іншыя твораць літаральна некалькі гадоў. А Міцкевіч пісаў толькі крыху болей за дзесяцігоддзе, і за гэты перыяд з-пад ягонага пяра выйшла ўсё – ад ранніх балад да “Дзядаў”. А.Рэмбо пісаў самыя дасканалыя творы, як з цяперашняга глянцуць, зусім дзіцёнкам. Што тады гаварыць пра Шэллі, Байрана, Багдановіча, Палуяна ці зусім маладзенъкага паэта Р.Жакоўскага.

Далей у эсэ сцвярджалаася, што невядома колькі адмерана лёсам Анатолю Сысу, пра якога і ішла гаворка. І няхай некоторым гэтыя слова пададуцца

¹ Артыкул быў напісаны да смерці паэта. Потым сур’ёзна перапрацаваны, бо зусім па-іншаму ўспрымаюцца многія ягоныя творы і спадчына ў цэлым.

кашчунствам, але для вялікага мастацтва, для беларускай паэзіі ўжо не так істотна, што будзе з ім далей. Бо сваю жыццёвую задачу, наканаванасць, лёсавызначальнасць ён здзейсніў. Наўрад ці ён стане гандляром, салдатам, бунтаром, чыноўнікам, як згаданыя вышэй асобы. Галоўнае, што як і яны, ён да смерці застанецца ПАЭТАМ, але паэтам у жыцці, у побыце, у любові ва ўсіх варунках і дачыненнях з людзьмі (як Маякоўскі, Багдановіч, Ясеннін). Бо хто скажаў, што ПАЭТ можа самавыражжацца толькі ў пляценні славес, у слове. Жэст, рух, адзенне, манера, учынак, само жыццё, урэшце, а не толькі слова праяўляе паэта і ягоную незямную сутнасць. Вось чаму толькі адзін сапраўдны верш, роўназначны ягонаму таленту, выйшаў з-пад пяра А.Сыса пасля зборніка “Сыс”:

Шрыфтам Брайля па калядным сънезе

Птушкі вершы пішуть.

А чытаю – рукі зъмерзлы.

Свае руны мне ня вышыць.

Я асьлепнуш.

Я аглухнуш.

Птушак не здагнаў – съпяшаю,

А вясновы сънег пажухнуш.

Часу – трыв съняжынкі маю.

А памру –

Паэт мо прыйдзе,

Разгадае съяды птушак.

Ох, ты лёс мой!

Ох, ты злыдзень!

Дзе салома? Дзе падушка?

Падаў зь печы! Падаў зь неба!

Не падклаў мне Бог саломы,

Паддурыў скарынкай хлеба

Ды баршчом ад сълёз салоным.

Падаў зь печы! Падаў зь неба!

Бог

Пусьціў мяне па съвеце,

Торбу даў,

Бы горб, за плечы.

Так я кануў у сівай Леце,

А сканаю – паэт прыйдзе...

Цынікі могуць усклікаць славутае “Кароль памёр. Няхай жыве Кароль!” Ды і не толькі яны.

І гэта не блузнерства. Калі пісаліся падобныя радкі, то бачыўся жывы Анатоль Сыс, згадвалася ягонае станаўленне і сталенне ў сценах ГДУ імя Ф.Скарэны, прыгоды з дыпломнай работай, якую ён прынёс загадчыку кафедры дадому напярэдадні дня абароны недзе пасля 23⁰⁰ і рэкамендаваў адрэцэнзаваць яе зараз, пакуль ён паглядзіць па тэліку чэмпіянат свету па футболе; прысвячэнні на зборніку “Сыс”, з якіх уражвае наступны: “Мая родная катэдра! Мае ўлюблёныя настаўнікі, калі б ня вы, дык мяне б ня було!..” (Праўда, у Р.С. ён перадаў прывітанне ад заснавальніка кафедры светлай памяці прафесара Грынчыка М.М., якога ўжо не было на съвеце, і паставіў дату “3 верасня 2002 г. Гарошкаў”, што таксама сведчыць аб многім. І перш за ўсё тое, што сапраўдны паэт – дзіця ў навакольным съвеце. Ён не абавязкова вар’ят, як Блэйк, што значную частку жыцця правёў у бедламе. Не вар’ят, хаця ўсё жыццё балансуе на мяжы вар’яцтва. Таму вельмі многае пачынае ўспрымацца зусім падчашаму ў адпаведных абставінах. Як і тыя радкі, што раней лічыліся падчас

нават прахаднымі, дзяжурнымі, набываюць амаль сімволіка-трагедыйны і прарочы сэнс:

І толькі жвір на вясковых могілках
калючы і цяжкі, калі прыходзіцца кідаць
свае тры жмені паўслед нябожчыку, як
самыя важкія слова, якія не паслеў
сказаць яму яшчэ ўчора.

Не паспелі і мы сказаць важнейшыя слова, бо ў свой час Анатоль Ціханавіч папракаў са шкадаваннем, што я не змог разгледзець сілу ягонага дару ў студэнцкія часы. І ён, як аказваецца, меў рацыю, хаця я некалькі разоў каяўся ў гэтым. І пішучы гэтыя радкі яшчэ да трагедыі, я не сумняваўся, што ён зразумеў бы колішняга настаўніка, а калі не, то прабачыў бы за жорсткасць у разуменні ягонай творчай сутнасці.

VIXI – так назваў свой апошні прыжыццёвы твор А.Адамовіч, які за год да смерці згадваў, што колькасна мог яшчэ нешта зрабіць, а вось якасна наўрад. Леў Талстой у 1910 годзе ў росквіце славы згадваў: “Не нужно мне больше писать. Кажется, в этом отношении я сделал, что мог”. Пісьменнік пачынае стамляцца ад сваёй дзейнасці. Перад самагубствам Джэк Лондан пісаў, што з большай радасцю капаў бы зямлю, каб яму плацілі такія ганаары. “Я начинаю ненавидеть беллетристику, всякую выдумку в литературе, может быть, просто от бессиля, от неумения сочинять. Возможно...”, – пісаў сын столінскага пана Ю. Алеша. *Feci, quod potutio, facicut meliora potentes* – “Я зрабіў усё, што мог, няхай іншы зробіць лепш” – з поўным правам гаварылася пра паэта

Такім чынам, не ставячы мэтай пакрыўдзіць А.Сыса як творцу (гэта з першай рэдакцыі, бо далейшыя падзеі знялі ўмоўны лад), па сутнасці адзначым, што жыццё і творчасць А.Сыса – гэта своеасаблівы эксперымент, праведзены нейкай сілай з адпаведнай мэтай – вызначыць змест, сутнасць, перспектывы развіцця беларускага прыгожага пісьменства мінулага стагоддзя, а ягоная творчасць – гэта “кароткі паўтарыцельны курс” (М.Багдановіч) усёй беларускай паэзіі, развага аб яе значнасці і незапатрабаванасці, ідэалах і арыенцірах. (*Non refert quam maltos, sed quam fonos habeas (biblos)* – істотна не колькі ў цябе кніг, а наколькі яны добрыя).

У кожнага творцы спарадычна ўзнікае ўяўленне – доўгае, кароткае, моцнае, ціхае – аб уласнай незапатрабаванасці, непатрэбнасці. Тым болей для паэта беларускамоўнага, на якога ў большасці выпадкаў глядзяць як на блазна, што ўсюды, дзе трэба, а часцей за ўсё не, прэцца са сваім ўяўна ўжо матчыным словам. Нават для А.Сыса з ягонай эпатуючай многіх упэўненасцю ва ўласнай геніяльнасці (а сцвярджаць гэта ой як нялёгка для такой ранімай душы – пры ўсёй знешній бравадзе). Хаця ён ужо ў дзевяць гадоў, калі напісаў свой першы верш на роднай мове, ужо быў упэўнены, што надыйдзе час – і ягоныя творы будуць вывучаць у школе. Ці не адсюль вытокі гаркаватых радкоў, што так нагадваюць ясенінскія:

Ну і няхай колкая пожня,
Горкі вусны мае, дык няхай.
Мама, такога народзіць не кожная,
Мама,
Не перажывай!

Чаму ж якраз А.Сысу наканавана было зрабіць так многа за зусім кароткі адэрзак часу, чаму ягоная паэзія з'яўляецца іерогліфам, сімвалам пошуку ў айчыннай паэзіі XX стагоддзя і яе своеасаблівым вынікам, бо ўжо ў традыцыйным выглядзе існаваць не будзе ці будзе зусім нядоўга?

Перш за ёсё ён вярнуў у беларускую культурную традыцыю міфалагчына га ўспрыняцця свету, страчанага не толькі намі, але і ўсімі славянамі, як і арыйцамі наогул. “Миф есть древнейшая поэзия, и как свободны и разнообразны могут быть поэтические воззрения на мир, так же свободны и разнообразны и создания его фантазии, живописующей жизнь природы в ее ежедневных и годичных превращениях” (А.Афанасьев). Пачуццёвае ўспрыняцце прыроды, якое суправаджала чалавека ў перыяд стварэння мовы, праз пэўны час, калі ўжо знікла неабходнасць у новай творчасці, паступова знікла. Мова выразна мянялася. Народ, стварыўшы яе, імкненца максімальна адыйсці ад першапачатковых, самых магутных і паэтычных уражанняў, каб, пазбягаючы ўпрыгожванняў, зрабіць з яе толькі сродак для перадачы думак. Менавіта таму абалонка незвычайнасці, прыгажосці знікала, пакідаючы толькі халодны сэнс. Як сведчаць этымолагі, большая частка назваў, якія даваў народ пад уплывам мастацкай творчасці, была заснавана на надзвычай смелых метафараах. Апошня з цягам часу страцілі свой паэтычны сэнс і сталі ўспрымацца звыклымі і будзённымі. Як сказаў А.Афанасьев, “памятные для отцов, повторяемые по привычке детьми, они явились совершенно непонятными для внука”. Калі метафарычна мова страціла сваю агульнадаступнасць, яснасць і зразумеласць, то для большасці людзей спатрэбілася дапамога незвычайных людзей. Жрацы, знахары, варажбіты, паэты сталі тлумачыць прадзнаменні прыроды, зрабіліся выказнікамі волі багоў, прадказальнікамі. Яны былі пасрэднікамі паміж прыродай і людзьмі, і маглі ўпłyваць на тых і іншых, бо ёсё падпарадкоўвалася ім. У паэзіі А.Сыса сусвет бачыцца не ў кроплі вады, а праз прызму слязы, таму гэты свет падобны да сусвету старажытных продкаў, бо чалавек не ўспрымаецца нейкім ўяўным царом, а часткай (няхай і даволі прыкметнай, калі не істотнай) адзінага непадзельнага цэлага, і ягонае бытаванне ў макракосмесе не мае большай вартасці для ісціны ў апошняй інстанцыі, чым існаванне любой іншай істоты. Заканамерна, што жыццёвы шлях продка паэта (“Дзед перад смерцю”) паказаны праз цену ваўчыць, сны якой, галодны смех, злізванне слядоў чалавечых, лапы ў чарніцах (які вобраз!), злавесная даніна (бярыце, вайкі, быкамі), што сягае ў бяздонне часу, і сам дзед, што ў сваім рудым кажуху нагадвае аленя (згадаем, гэта не індзейцы, а славяне), ствараючы уражанне нейкай магутнай і незразумелай (варожай ці не вельмі) сілы, што калі не палюе, то цікуе неадрыўна за чалавекам. Расшыфраваць, спасцігнуць яе немажліва, ды і не патрэбна. Бо як для сучасніка, яна не такая ўжо жорсткая і помслівая, а хутчэй супакойваючая, бо забірае чалавека ў новае жыццё, дзе ён можа прарасці дрэвам, травою, кветкай:

Пад бярозаю косці,
А ў кроне гняздо птушка мосціць,
Тут вячыста – надзіва – здаецца:
Я сам тут ляжу –
На вясковым пагосце
Збаўняюцца людзі ад злосці,
Ён, як гай запаветны, здзіўляе спакоем душу.

Сімбіёз чалавека і звера набывае самыя разнастайныя формы і, адпаведна, вынікі. Калі вязень корміць пацукоў з рукі і дае ім злізаць кроў з кайданак, то Сонца само гоіць яму раны і пілуе праменямі краты (“Ён шкадаваў турэмных пацукоў”).

Вобраз ваўка ў беларускім мастацкім слове ўлюблёны, ён пачынаецца з Герадота, які сцвярджаў, што нашы продкі раз на год перакідваліся ў звера, да Адама Багдановіча з ягонымі дакладнымі апісаннямі падобнага працэсу. У

гэтым можна прасачыць вытокі звароту да згаданай супярэчлівай і загадкавай істоты ў паэзіі канца ХХ стагоддзя. Хаця нас болей цікавіць мастакоўска-філасофская сутнасць вобраза і ягоная інтэрпрэтацыя аўтарам. Так, у вершы ў прозе “Нізка абаранкаў”, якую сам паэт абазначыў як “быль, што здарылася са мной”, на першы план выходзіць цяжарная ваўчыца, што нясе свайму народу, які пакінула па бярлогах ды логвах, дзіцёнка. Разумеючы веліч свайго жыццёвага прызначэння, ваўчыца настолькі губляе свой звярыны нораў, што злізае слёзы з вачэй бабулькі, заросшай вехатнікам і вужоўцам. Нізка абаранкаў – сімвал дагавору паміж жывымі на гэтым свеце, бо кожны выконвае сваю задачу – нагадвае вясёлку – сімвал дагавору Бога і Адама.

У наступным вершы ў прозе “Воўк” герой і гаспадар лясоў “звыкліся і палюблі адзін аднаго нянаўісцю”. Апошні ідзе слядамі першага, бо той знайшоў сваё дзяцінства, а гэта можа толькі паэт, і прывёў да бацькавай хаты, свядома пакінуўшы сапсанавую стрэльбу на двары дзеля выпрабавання адвечнай дружбы – варожасці. Але ўсё перакульваецца пасля звыроднага іспыту і спробы змяніць сусвет – воўк набывае высакародныя рысы, а чалавек звярэ:

Воўк пайшоў прэч.

Прайшоў ранак, прайшоў дзень, прайшла нач...

Ён пайшоў прэч – ні гуку, ні духу.

Прайшоў год

*I здарылася мне гора. I завыў я. I стрэліла
сапсанавая стрэльба.*

Падобнай эвалюцыі вобраза ў нашай этнографіі-фалькларыстыцы ці літаратуры мастацкай яшчэ не было. Бо і ў запісах Нікіфароўскага, і Багдановіча, і Весялоўскага воўк і ваўкалак выступалі як ворагі ці супернікі чалавеку. А.Сыс падсвядома сягае да тых старажытнейшых часоў, калі воўк выступаў як не сябрам, то няхай і злым, але родзічам. Без яго не магло ўявіцца жыццё, воўк – гэта шэрае ўвасабленне нейкага нечага патаемнага, што сочыць за табою, нагадвае пра веліч жыцця і ягоную крохкасць (патаемнае ў Я.Коласа і М.Гарэцкага заўсёды мае ваўчыную морду). *Бажавоўкам, прыблуднай патарочай* называецца той, -- лічыць А.Сыс, каго абылгалі пры жыцці, забілі, спалілі, пусцілі прах на вецер, зняважылі затым, але сабраны ягоны прах нябеснымі вятрамі, асвечаны жывой вадой, і з неба Дух ізноў сыдзе чалавекам. Аўтарскі новатвор (якое спалучэнне) сведчыць пра тое, што паэту канца другога тысячагоддзя не столькі імпануе інтэрпрэтацыя класічных матываў і сюжэтаў, колкі ўласная міфатворчасць. А.Сыс не толькі вяртае закрытае для цяперашняга беларуса ўяўленне, некалі кідкую выразную метафору, але і стварае свой, уласны міф, адметны, арыгінальны, напоўнены ўласным вопытам і досведам, а таму не менш магутны і ўсясільны, чым прашчурскі. Бо найперш ён валодае родным словам, адчуваючы ўсе ягоныя схаваныя глыбіні. “Человек думает, что ум управляет его словами, но случается также, что слова имеют взаимное и обратное влияние на наш разум. Слова, подобно татарскому луку, действуют обратно на самый мудрый разум, сильно путают и извращают мышление” (Ф.Бэкон). Слова А.Сыса вяртаецца да сучасніка, узбагачанае вопытам тысячагоддзя і генетычнай памяццю продкаў. Ягоную дакладную сутнасць мы зразумець не можам, бо вытокі схаваны ў самай глыбіні пачатковага этапа мыслення і светасузірання, спазнаць якія ўжо не зможам, бо страцілі метафізічнае ўспрыніцце рэчаіснасці, а сам паэт перадае свае ўражанні закадзіравана, зашыфравана. А ключ забраў з сабою. Ды і сам наўрад ён яго меў. Прырода стварыла паэта, каб яшчэ раз прачытаць пра сябе тое, што яна не вельмі добра зразумела ці ўжо забыла.

Як быццам не было да яго з паўдзесятка адметных паэтаў-фалькларыстаў, што спрабавалі ўзнавіць, а можа, хутчэй, стварыць яшчэ раз займальна-павучальны пласт нацыянальнай міфалогіі, дзе ўпэўнена і раздольна, як у “Зачараваным царстве” М.Багдановіча, жывуць у згодзе найболыш значныя персанажы. А.Сыс не будзе паўтараць ці ўзнаўляць вельмі добра вядомыя постаці нацыянальнай фантастыкі. З міфалагічнага пантэону паўстае добра знаёмы вобраз Змяінага Цара, ды і то толькі бадай што святлом сваёй залатой кароны, якая паказвае шлях у *храм дуброў зялёных*. Надзвычай арыгінальным успрымаецца дзіўны аўтár (алтар) гаспадара хтанічнага пачатку зямлі без абразоў і спеваў, складзеных над вогнішчам купальскіх чар у замовах. (Нешта падобнае – маецца на ўвазе зялёны алтар – ёсьць толькі ў Б.Лесьмяна.) Да алтара нисуць царскага ablічча рысы і сам паэт, і ягоныя сёстры рысі. (Ніхто яшчэ не бачыў у чалавеку рысы Змяінага Цара.) Анатоль Сыс абсалютна арыгінальны ва ўласбленні вобразаў-міфаў, не паўтарае зусім сваіх славутых папярэднікаў. Ён бліжэй да Янкі Купалы, а не Максіма Багдановіча ці ранейшага Яна Баршчэўскага, бо сам творыць новыя паэтычныя вобразы, у чарговы раз міфалагізуючы беларускую прыроду. Аднак гэты працэс, як і ў песняра, мадэлізуеца ў поўнай адпаведнасці з нацыянальнай традыцыяй. Сусвет ягоных пошукаў матэрыялізуеца ў Лесе, што становіцца Храмам, адной са многіх функцыяў якога і з'яўляеца ачышчэнне душы Хама. Хаця гэты вобраз уяўляеца нейкім чужым у космесе Сыса, ягонае з'яўленне абумоўлена лагічнай устаноўкай, ratio, менавіта тут адчувальны “пах алею” (у старажытным сэнсе) як рамесніцтва ў паэзіі. Спроба паэта стаць прапаведнікам не ўдалася. Не яго гэта стыхія, бо сам не верыць у сваё права павучаць. І далей ён вельмі рэдка будзе ўскладваць на сябе гэтую місію.

Вось чаму выразна больш натуральнымі ўяўляюцца іншыя творы міфалагічнага цыклу, дзе метафарычнае ўспрынняцце свету валадарыць, а мова яшчэ не страціла сваёй першароднай моцы і сілы. Гэта той Час, ці хутчэй, падыход да Часу, калі слова было Богам. Калі саламандры танцуюць на дне агню, калі са смехам і д'ябальскім рогатам тапталі поле валуны, калі збываеца пракляцце – “*каб ты каменем стаў*”, калі праз боль маці-землі, праз уласны боль, бо камяні выцягваюць з яе жылы, выходзіць з забыцця зімовай анестэзіі яблынъка. Цмокам становіцца лірычны герой паэта (“Вужака”), і гэтае ператварэнне вельмі простае, як і ягоныя рогі, што хаваюць далікатную душу. Бо толькі адзіны чалавек любіць яго – вужака з залатой каронай.

Далейшая гісторыя людства, лічыць А.Сыс, адбываеца “на скрыжаваннях сцяжын воўчых і чалавечых”. Спадучэнне ваўкоў і людзей, у шкляных вачах якіх няма людскага цяпла, не антаганізм. Зусім не! Гэта страшэнная карціна сярэднявечча ў духу Босха, Веласкеса, Гойі: ваўкоў вядзе сава, ахрышчаная Ваўкоўняй, людзей (драпежных на кроў жанчын, на славу мужчын галодных) – паходня. І ў выніку ўсё перамешваеца: ваўкі завышаюць як людзі, паходню затушыць жах. А.Сыс амбівалентны, у ягонай істоте зусім натуральная з'ядналісія і радасць жыцця і страх быцця. Так на самой справе і збудавана жыццё. Вось чаму ўласбленню падобнай ідэі і служыць паэтыка контрасту: кат вучоны ўкрыжоўвае лебедзя і крумкача; чалавек ↔ воўк (супастаўляеца і парайноваюцца). Аб вялікай здольнасці да міфатворчасці ў вялікай ступені сведчыць само жыццё і смерць паэта, якія сталіся сапраўднымі міфамі.

Гісторыя беларускага прыгожага пісьменства ўнікальная ў Еўропе тым, што пад уплывам абставін фальклор вымушана ператварыцца амаль у адзіны сродак эстэтычнага адлюстравання рэчаіннасці, стаўся для беларуса ўсім – і светаўспрынняццем, і светаадлюстраваннем, і энцыклапедыяй быцця – духоўнага і матэрыяльнага – на гэтым свеце. Доўгі час і лічылася, што літаратура вырастает

з фальклору, і праходзіла яна шлях са звычайных апрацовак народных першаўораў да спасціжэння духу народа ў цэлым. Пры гэтым заўсёды забываліся на тое, што фальклор і літаратура – дзве выключна розныя мастацкія сістэмы.

Парадокс, але ў паэзіі А.Сыса практычна няма прыродаапісальнай лірыкі, так развітай у беларускай паэзіі і даніну якой сплаці кожны паэт, а пачынаў з яе кожны вершапісец. Можна скласці цудоўную анталогію роднай прыроды, высокамастацкай, дзе будуць прадстаўлены ўсе ландшафты Беларусі, яе рэкі і азёры, узгоркі і нізіны, балоты і лясы, асобныя дрэвы, травы, хмызнякі ва ўсе поры году і часы сутак – зранку і ў вечары, пры свецце сонца і месяца, у цішы і грымоце навальніцы. У А.Сыса бадай толькі адзіны верш у класічным прыродаапісальным стылі (“Перад цыганскім дажджом”), дзе малюніча, настолькі дасканала, што адчувальна вее подыхам навальнічным перад залевай на Дняпры. Але і тут наўрад ці ўбачыш пэўны фрагмент ракі дзяцінай паэта, а хутчэй аб’яднаныя згадкі мільёнаў дажджоў над сівым Славуцічам з ягоным *перуновым вятрискам*, што аббуджае сурму, воблак з цыганскім дажджом, што сплывае за сонца як паром, вясёлка, што вырастает не з ракі, а з воч рыбакоў. Паэт дэмантруе выдатнае валоданне словам і патэнцыю ствараць верш у стылі “люблю грозу в начале мая”, аднак падобны жывапіс, ігра метафарычна не для яго. Забаўкі засталіся недзе там, у юнацтве, ужо вельмі далёкім. Праўда, паэзія А.Сыса засталася выключна метафарычнай. У ёй мы знайдзем выключна адметныя, цікавыя вобразы прыроды, у большасці абсалютна не падобныя на класічна-беларускія (“журавы спяваюць паланез”, “бы ў зялёнім бурштыне застынуць звяры ў лістоце”, “зорныя крыжы”, “пейні прагледзелі вочы”, “рысі ў сініх лясах асінавых”) як па гучанню, так і па ідэйна-мастацкай задачы. У свой час В.Блэйк пісаў, што *“ощущения не ограничиваются органами чувств: человек ощущает больше, чем дают ему чувства (как бы они ни были обострены)”*. Адчуванні, якія не сыходзяць да дадзеных пачуццяў, інфармуюць нас не толькі пра тое, што дзеецца ў сярэдзіне нас. Інтэрвертаваная інтуіцыя ўспрымае ўсе з'явы глыбіні і свядомасці амаль з такой выразнасцю, як экстравертаванае адчуванне зневіння аб'екты. Для інтуіцыі бессвядомыя вобразы атрымліваюць вартасць рэчаў і аб'ектаў. Паэзія не прымае дадзенія ад пачуццяў у іх адкрытым выглядзе, аднак і не адмаўляе катэгарычна іх вартасць. Яна хутчэй адвяргае межы паміж аб'ектамі. Паэзія знішчае бліжэйшую рэчаіснасць, бо бачыць у ёй заслону, што закрывае сапраўдны сусвет. У А.Сыса мы практычна не ўбачым мастицкага *увасаблення* рэальных краявідаў, злепкаў, здымкаў наваколля, але ён выкарыстоўвае элементы пейзажу нацыянальнага, хаця і вельмі спецыфічна – не цалкам, як у Якуба Коласа ці нават Ул.Караткевіча, а па-свойму ці па-купалаўску. Ён збірае цаглінкі, з якіх створаны свет, і украпляе іх ва ўласную карціну свету, уласны будынак.

Немажліва сказаць, дзе адбываецца дзеянне ягоных твораў, у якім сусвеце, бо так выразна мяняюцца рэальные краявіды, ад якіх усё ж такі адштурхоўваецца аўтар – дубы-машикі праспалі рэха дайніх дзён, велесавы рэкі збіраюць ручаёвы звон, дзвеязіс отгадовы зубр рыкае ў дзвеязь срэбных труб. І падобнае ўспрыняцце свету, зашыфраванае, засімвалізаванае, характэрна не толькі для вершаў, дзе гаворка ідзе пра апошні дзень і агульначалавечую трагедыю, пошасцях зямных і нябесных, але нават і там, дзе гаворка нібы ідзеца пра родны Гарошкаў і прылеглыя для яго мясціны. Пейзаж у А.Сыса найбольш звязаны з купалаўскай традыцыяй. Яго не намалюе мастак-рэаліст, ды і не ўласбіць і мастак-рамантык, бо хутчэй за ўсё патрэбны паслугі мадэрна, абсурду. У “Лесе” А.Сыса няма аніводнага дрэва, нат згадкі пра яго, агульная карціна ствараецца алюзіяй на лісточак і кволенъкую жылку, якая

можа належыць каму хочаш. А дапаўняеца змрокам, што абцяжарвае скрылца пчолкі, мёдам, што набрыняў у нямых каранях, мовай, што становіцца зразумелай прасветленай чалавечай душы. У вершы “Пан Лес” няма таксама лесу ў звыкла-чаканым разуменні слова, гэта нешта віртуальнае, што ўспрымаеца так толькі з-за шаблоннасці ўспрынняцца, а сапраўдная сутнасць ствараеца словам. Калі ж назваць гэтыя творы пейзажнымі, то яны хутчэй нагадваюць карціны Рэрыха і Ісачова, бо на першы план выходзіць чалавек, хаця яго там і няма. Як намаляваць, як увасобіць працэс перадачы сябе агню, сляды дзеда, якія *Як сліну ваўчыцы, скайталі снягі; мядзянага каня пад Князем-Сонцам, Пойняю-Княжной*; дрэва, на якое не садзяцца птахі; дарогу, якая не сніць ройсты; ветракі, што ляцяць у вырай *et cetera*. Гэты прынцып характэрны і для міфалагізацыі А.Сысом і роднай фаўны, калі яе прадстаўнікі выразна мяняюць імідж, або трансфармуюцца ў поўнай адпаведнасці з аўтарскай задумай. Вяпрук становіцца абаронцам kraю; сабака пасівеў у горы, але выконвае місію вартайника да канца і затым ператвараеца ў Алеся Гаруна. Метамарфозы ў сусветнай паэзіі – з’явы настолькі звыклыя, што нават згадванне яе хутка стане маветонам. Але гэта тычыцца пераўтварэння ў звыклыя расліны, жывёлы; пераўтварэнне лірычнага героя ў бераг, па якім паўзуць вужакі, брыдуць звяры з пылам чырвоным на поўсці – падобнае ўявіць можа толькі лірычны герой А.Сыса (“Бераг”). Як і суд птушак, калі сэрца героя дзяўбуць крумкачы і буслы.

Толькі паэзія, што адмаўляе і разбурае звыклыя межы рэчаў і свету, можа прывесці да сапраўднага іх разумення. Сыс разбурае сусвет на састаўныя частачкі і гэтак жа мастакоўскі будзе яго па-свойму, магчыма, не менш загадковым і таямнічым. Міфалагічны пачатак у заходніх еўрапейскіх паэтаў (Бадлер, Блэйк, Томас) у значнай ступені або залежны ад класічных антычных традыцый, або пабудаваны на іх структуры. У А.Сыса міфалогія выключна адметная, нацыянальная, аўтарская. Яна настолькі магутная, яе стыхія настолькі неутаймавальная, што закладае хтанічную сістэму ўсяго космасу паэта. Ягоная краіна выключна адметная, дзе пануе сваё ўспрынняце свету, без разумення якога нельга спазнаць яе законы.

Гісторыя беларускага прыгожага пісьменства ўнікальная ў Еўропе тым, што пад уплывам абставін фальклор вымушана ператварыцца амаль у адзіны сродак эстэтычнага адлюстравання рэчаіннасці, стаўся для беларуса ўсім – і светаўспрынняццем, і светаадлюстраваннем, і энцыклапедыяй быцця – духоўнага і матэрыяльнага – на гэтым свеце. Доўгі час і лічылася, што літаратура вырастает з фальклору, і праходзіла яна шлях са звычайных апрацовак народных першаўзору да спасціжэння духу народа ў цэлым. Пры гэтым заўсёды забываліся на тое, што фальклор і літаратура – дзве выключна розныя мастацкія сістэмы.

Мастацкі фалькларызм паэзіі Анатоля Сыса ў цэлым адметны ў параўнанні як з класічнай традыцыяй, так і пошукамі нацыянальнай паэзіі канца XX ст. Так, паэт разам з усёй літаратурай ХХ ст. ужо добра ўсведамляе, што ў гэты перыяд трывамацца народнай паэзіі як п’яны плота (М.Багдановіч), ужо не толькі не перспектыўна, але і выразна анахранічна. Вось чаму мы практычна не сустрэнем разгорнутых вобразаў і матываў, запазычаных ці адаптаваных аўтарам, што яшчэ даволі шырока практыкуеца ягонымі сучаснікамі. Па сутнасці, толькі два творы маюць аўтарскі падзагаловак – з *народнага* “Чорная гадзюка, белая змяя” захоўвае бадай што толькі рытміку фальклорнага першаўзора, бо сам фінал, як і разгортванне дзеяння, выразна контрастуе з народнай традыцыяй – злачынцам, што нясе згубу герою, становіцца нечакана, як у дэтэктыве, белая істота. Суровую прастату народнай паэзіі, якую так

цяжка, а хутчэй за ўсё немажліва ўзнавіць, даносіць скарга-споведзь няшчаснай маладзіцы ("У чароце птушка начавала"). Аўтарскі рэфэрэнт выразна падкрэслівае роспач маладой маці, што просіць спагады ў ночкі, што стане відаць, дабрэйшая за людзей. Хаця трагедыі тут не павінна адбыцца, як тое характэрна для народных балад. Выразна новым зместам напаўняе ён традыцыйна-класічную форму замоўнага слова ("Замова ад Курапатаў"). А.Сыс часцей за ўсё будзе лавіраваць паміж алюзіямі і згадкамі, што некалі былі добра вядомымі самім носьбітам і *спажыўцамі* народнай культуры, а цяпер ужо не вельмі знаёмымі сучаснаму чытачу. Хаця ў кантэксце яны вельмі добра, нібы залацінкі, адыгрываюць сваю ролю ў спрыянні нацыянальнаму ўспрынняццю свету ("князь-рыба ў Дунаі ходзіць, каб вырас і сын такі", "іх згубіла перапёлка, калі нагнулася расы патіць", кукаванне зязюлі, хітры ліс, гай верны, вобраз бяседы, прыём кантрасту, сталыя эпітэты). Асабліва выразныя народныя інтанацыі ў цыклі "Песні пра кахранне". Аднак і тут на першы план выходзіць асацыятыўнасць, бо А.Сыс часцей крэатар фальклору ў новых умовах, чым бяздумны апалаает.

Гэта будзе выразна заўважна і ў выкарыстанні эсхаталагічных матываў, якія хвалявалі паэта на працягу ўсёй творчасці, як відаць, нікога ў нацыянальнай паэзіі канца II тысячагоддзя. З вышыні паслятрагедыйных падзей яшчэ болей яскрава бачыцца, якую выключную ўвагу надзяляў ён праблеме танатаса і ўсяго з ім звязанага (пасля Янкі Купалы Анатоль Сыс стаўся бадай што адзіным беларускім паэтам, што стварыў ейную мастакоўскую канцэпцыю). Праўда, цяпер існуе пэўная небяспека адразу пасля раптоўнай смерці аўтара ўспрымаць многае з жыцця і творчасці паэта менавіта з-пад гэтага пункту гледжання (нават радок "як звіняць Пашкевічанкі каралі, на ніты іх сорак пяць" прачытваецца ў нейкай ступені як прарочы, бо сапраўды наўмыснасць ці супадзенне: гэты журботны лік роўны колькасці пражытых паэтам гадоў ("Вячэра перад Купаллем"). Як і некаторыя іншыя слова ці сентэнцыі: "Без мяне будуць жыць", "хто натхніць мяне на смерць", "жыццё – вялікая мана, I толькі смерць яе пазнанне". И як апафеоз – верш "Смерць", паводле наведаў Яраслава Пархуты, дзе птушка становіцца сімвалам, прадвеснікам і нават служкай Смерці, бо сваім халодным ценем, спевам, што нагадвае крык галодны, плачам. Апошні падобны на д'яблай смех, бо збаўляе героя ў вырай – і пад голас ліры ён пазбаўляецца болю, пакуту, страху. Жыццё паволі выцякае з чалавека, які ўжо змірыўся з гэтым працэсам і толькі просіць жывых недарэчнымі клопатамі пра ягоны знешні выгляд не шкодзіць гэтай выпарве.

Амаль заўсёды пераход з зямнога бытавання ў астральны ў творах А.Сыса ціхі і безбалесны (згадваецца зредку класік – "Вецер спяваў яму вечны пакой"). Гэта *credo* аўтара, які паказаў такой смерць 1) старэйшага ў родзе ("Дзед перад смерцю"), 2) папярэдніка ("Бацька так і не ссівеў"), 3) прадчуванне і працэс уласнай. Бабулька з верша "Рай" жыве ля самых могілак, якія яна называе не інакш як рай і ўсё часцей і часцей думае пра яго. И не толькі таму, што тут самыя вясёлыя і галасістыя салаўі, бо днююць і начуюць не ў гнёздах, а ў душах спрахлых дзядоў, а таму, што ў *пекле* ўжо нажылася. Гэтак жа спакойна, як непазбежную справу, успрымае наканаванасць дзед паэта, смерць для якога – дарога ў белы свет. Бо дзяды і нават бажышчы дзядоў А.Сыса як тварамі, так і думамі, былі светлымі – светлымі, як самыя белыя бярозы на Гарошкаўскіх могілках. Без роспачы і надрыўнай тугі, без апраўданага, але не патрэбнага ў гэты момант пафасу, што, па законах мастацтва, значна ўзмацняе гучанне твора, згадвае ён і апошні шлях бацькі ў труне, якая *калдыбала*ся на плячах сыноў і ўнukaў:

Бацька так і не ссівеў,
бацька так і не нажыўся,
у смузе, як у сяйве,
сын яму ўлюбёны сніўся.

Усе галашэнні падобныя, бо ў іх аплакваецца доля того, хто застаўся, хто панёс вялікую страту. А.Сыс паказвае, як бацька па сутнасці паўтарае шлях свайго бацькі, ды і свой адыход ён таксама ў значнай ступені ўяўляе як належнае, як і ягоныя не вельмі абцяжараныя філасофіяй экзістэнцыі продкі.

Пайду туды, адкуль прыйшоў,
Па-за зямлёю, па-за часам.
Я тут нічога не знайшоў,
Хаця сваю і выпіў чашу.

Omnes una manet nox (усіх чакае тая самая ноч). Яна (ноч) для паэта – своеасаблівая субстанцыя, дзе павінны нарэшце з'яднацца усе супрацьлегласці – мінулае і будучыня, рэальнае і віртуальнае, высокае і нізкае, матэрыяльнае і незвычайнае. Яе (субстанцыю) можна назваць ш называецца яна па-рознаму, бо здольная выступаць у самых разнастайных абліччах.

“Ты натхняеш мяне на смерць, Чалавек, цяжарны Богам”. У космесе А.Сыса Бог таксама набывае адметнае, спецыфічнае ўвасабленне, у якім больш ад народнага ўспрынняцца, бogaщукальніцтва, чым *начетничества*, фарысейства. Невыпадкова і тлумачэнні паасобных вобразаў, сентэнцый абумоўлены народнай этымалогіяй, а не *правільнym* біблейным, евангельскім пачаткам. Радок мой дзед спаць укладваў сваю галаву на Біблію ў значнай ступені паказвае працэс з'яўлення загалоўнага верша зборніка “Сыс” “Неапалімая купіна” з аўтарскай рэмаркай – Так называўся абраз, які наслі вакол пажару старыя людзі і гаварылі замовы, каб ён патух. Не гаворачы пра забарону хрысціянства выкарыстоўваць магію, да якой належаць і замовы, ён свядома забывае, што купінай завецца цярновы куст, у якім Маісею з'явіўся Іегова. Яго цікавіць зусім іншы аспект вобраза, невыпадкова ім і адкрываецца самая дасканалая прыжыццёвая кніга паэта. “По учению отцевъ церкви и по церковнымъ пыІсонопыннямъ, горящая, но несгораемая купина въ особенности преобразовала Матерь Божию, Дыбу Богородицу, пребывшую нетлынною и по воплощеню и по рождение отъ нея Сына Божія”. Роднай Маці маліўся паэт усё жыццё, да яе вяртаўся ў цяжкія хвіліны. Ці не гэтая малітва трымала яго на свеце, бо так хутка пайшоў за адзінай...

Па-свойму прачытвае ён і класічную прыгтчу Саламона пра блуднага сына. Паэт, прымяраючы да сябе шаты героя і ведаючы ў адрозненне ад таго фінал гісторыі, надзвычай баіцца толькі аднаго – спазніцца, вярнуцца са шляху вандраванняў запознена, калі хата *ператворыца* ў анямелы сабор – без вяснянак, без ляскання бёрдаў:

Ты спявай, ты спявай,
ты свяці, ты свяці,
рассцялі ручнікі, як сцяжыны,
можа, здарыцца так, я заблудну ў жыцці,
тагды выйду па іх да Айчыны.

Агульначалавечая, надіндыўдуальная, надхарактэрная, надчасавая, наднацыянальная аснова прыпавесці, парабалы набывае рэальнае, глыбока інтывімнае, сакральнае беларускае гучанне. Менавіта таму так проста і натуральна (хаця падобныя спробы рабіліся на працягу ўсёй гісторыі беларускай паэзіі), прыгожа і ўзнёсла паядналіся самаробным ручніком вобразы самых дарагіх істот для паэта – Маці і Айчыны.

У вершы “Апакаліпсіс” бачыцца не брань змія, древняго искусителя, съ Агнечемъ-Искушимелемъ, а карціна не менш жудасная і жахлівая:

Плывиць вужы да глюг чырвоных,
ляціць буслы да хітрых ліс,
і нат за мной з зялёнай кроны
цикуе чалавек ці рысь.

Цяжка паверыць у прадказаную перамогу Агнца і будучае абнаўленне ўсяго свету, калі кожны на зямлі – паляўнічы з прожылкамі крыві на бельмах: *мае* хтось дні сурочыць-знічиць, і я лічу чыесьці дні. Паколькі і жыццё ўвогуле заўсёды з прожылкамі крыві, то трэба быць надзвычай асцярожным у адносінах з усімі ў свеце, бо зласлоїем мёртвых воч крані, і кроў праступіць праз павекі. Вось чаму, заклікае паэт, трэба бачыць боскі пачатак у кожным чалавеку, бо любові Бога і чалавека падобны двум сонцам, а таму імкнуцца адно да другога, як хлеб з Боскай душы і віно з цела чалавека, як і *вянцы* (вянкі) *цярновыя* *жытнёвыя* *васільковыя*, бо кроў, спаўзаючы з церня, смокча слёзы. Усё выкуплена і збаўлена вялікай ахвярнасцю, але і да гэтага часу самае складанае – перамагчы ў сабе юдаў пачатак, што сядзіць у кожным чалавеку і пад'ядыкае яго замест братэрскага пацалунку ўпіцца зубамі ў візаві (“...Спаўзаючы з церня”). Нешта падобнае мроіцца ў карцінах таленавітага А.Ісачова на біблейскую тэматыку, якія той пісаў у некалькіх кіламетрах ад сысовой хаты, а славутая галава Збавіцеля можа стаць адпаведнай ілюстрацыяй да споведзі паэта (*Праз пакуты дай мне Бога, дай мне Богавую кроў*).

Класічная планетарнасць паэтычных бачанняў А.Сыса, пантэістычнае атаясамліванне прыроды і індывідуальнай свядомасці, выкарыстанне звыклых сімвалічных вобразаў і стварэнне новых міфалагічных паняццяў, паказваюць, што ён імкнецца па-свойму ўзбагаціць звыклыя сродкі выразнасці, адрадзіць многія паэтычныя звароты, вярнуць ім першараднае гучанне. Ягоныя вобразы заснаваны на самых незвычайных асацыяціях, на спалучэнні самых аддаленых сэнсавых радоў. У сваім нязменным памкненні да выключнай вобразнасці, ён узбагачае мову незвычайнімі метафарамі, падабенства ў якіх толькі ледзь-ледзь адзначана, у якіх часта заключаецца супярэчнасць, а таму змешвае метафары, выкарыстоўваючы дысанансы ў стылёвых мэтах.

Метафарамі, падабенства ў якіх толькі ледзь-ледзь адзначана, у якіх часта заключаецца супярэчнасць, а таму паэт змешвае тропы, выкарыстоўваючы дысанансы ў стылёвых мэтах. Тайна мовы, гука, слова захапляе яго як дзіцёнка, што толькі адкрывае вялікі свет. Як Балеслаў Лесьмян, ён лічыць, што “расліны, звяры і прадметы могуць адчуваць так, як людзі, могуць валодаць псіхічнымі станам, могуць нават мысліць. Дубы, лугі, лясы маюць такія ж жаданні, як і людзі, а людзі валодаюць такімі самымі сіламі, якімі распарађаеца прырода”. Сцвярджаючы, што самая жывыя Багі – багі дзядоў, бо багі сыноў і ўнукаў такія ж смяротныя, як і іх творцы, аўтар прыходзіць да высноў, што тады не было людзей, якія на самай справе былі багамі і ім пакланяліся птушкі, звяры, дрэвы. Таму зразумелая і апраўданая сітуацыя – чалавек пачынае ўглядвацца ў сябе і раптам бачыць не ўласнае адлюстраванне, а спалоханае дрэва (“Самая жывыя багі”).

Выключную ідэйна-сэнсавую нагрузкую нясе вобраз Неба, якое, як у Бібліі, можа выступаць у розных іпастасцях 1) Як сфера, дзе пануюць птушкі (улюблены аўтарскі матыў) – бо рыбы ў вадзе, а чалавек і звяры на зямлі; 2) Як *свод небесный, говорящий нам о Боге, поражая наше зрѣніе своею красотою, величіемъ и гармоніею;* 3) Як *третье небо, невидимый, невещественный мир, святое мыслью вездѣ присутствия. Божия, успокоения, обрѣтения духов праведников, достигших совершенства.*

Зямля ў спадчыне А. Сыса, як у працах Платона, у пэўных варунках з'яўляецца цъмяным адбіткам вышэйшых сфераў. Берасцянае неба, дзе жураўлі спываюць паланез, дзе ўзлятае белая лебядзь, а на ягоным беразе прачнуліся зорныя львы, кліча да сябе і зямное, нібы падлёднае, імкненіца прабіць ту ю нябачную перашкоду, што падзяляе гэтую блізкія, але такія адрозныя сусветы. (Апісанні А. Сыса падпарадкованы законам жывапісу, бо на кожнай марской карціне існуе традыцыйны падзел – трэццяя частка прысвечана мору, дзве трэці – небу.) Аднак зямное, імкнучыся ў астрал, прабівае палонку галавой, хаця неабходна сэрцам лёд ачужджэння растапіць.

Сусвет птушак, адметных і розных, роўнавялікі фаўне. Аднак дзве трэці прасторы замнога для іх. Неба самадастатковае, можа існаваць само па сабе, невыпадкова яно вельмі часта пішацца з вялікай літары (“О Неба”). Таму і губляюцца ў ім не толькі птушкі, але і слова, якія не могуць перадаць не толькі сутнасць Неба, але нават ягоныя прыкметы (у прыватнасці колер – *О Неба сініе блакітнае чырвонае чорнае; аснову – ты не медзь не золата не бел-камень*. Берасцяное неба, астральны свет ачышчальным агнём спапяляе чалавекавырадкаў, ратуючы людства; запальвае Агонь адвечны; там рыдае Бог; сыпле слова – знічи; гучыць музыкай нябесных сфераў. Разам з тым яно прадказальнік страшэнных падзей, бо вырачана ў апошні дзень суда на знішчэнне, як і зямля. (*Тогда небеса съ шумомъ прейдутъ.*) Калі нават яно загіне, то што стабільнае ў свеце?

Паэт бачыць ці хутчэй прадчувае жахі будучыні – *О Неба як рассказаць разгадаць твае знакі апошнія*. І трагедыя неба яго больш уражвае за трагедыю зямлі.

Неба, урэшце, узнёслы сімвал боскай міласці. У гэтым разуменні і звароце А. Сыс роўнавялікі Янку Купалу, на якога падсвядома і адкрыта раўняеца, бо нават смела, не баючыся папрокай у плагіяце, выкарыстоўвае некалькі разоў (і нават падкрэслівае гэта!) славутую рыфму *гусі – Беларусі*. Паэту гэта дазволена. І тут вызначальным становіцца не бродскае “*поэт крадет направо и налево, и при этом не испытывает ни малейшего чувства вины*”, а нешта больш значнае, анталагічнае. Паэт у Сыса, як і ў Купалы, ужо крыху большы за Прарока, што спрабуе, часцей за ўсё дарма, абудзіць натоўп.

“Поэзия -- есть выражение посредством человеческой речи сведенной к своему основополагающему ритму, таинственного смысла сущего: она дарует этим подлинность нашему пребыванию на земле и составляет единственную настоящую духовную работу.” (Маларме). Падчас у паэзіі А. Сыса лірычнаму герою пачынае здавацца, што ў нечым ідзе шляхам Хрыста, але затым, вельмі своечасова, сутыкнуўшыся з рэаліямі жыцця ці, скамяннуўшыся, пачынае ўсведамляць марнасць марнасцяй і бясплённасць падобных спробаў і згаджаеца на ролю толькі боскай птушкі, што ўжо адназначна немала.

“На Беларусі Бог Жыве! -- сцвярджаў у свой час У.Караткевіч. Які знак – клічнік ці пытальнік – паставіць у канцы цытаты сённяшні паэт? У Караткевічскім стылі паўстаем абрэзок “У Чырвоным касцёлі”, дзе пошуку Збавіцеля вядуцца прыгажуняй з віном і тварам распусным. А. Сыс добра ўсведамляе падзел хрысціянства на ўсходніе і заходніе адгалінаванне, што выразна ўплывае на культуру гэтых народаў. Якраз у “*каталицкім*” стылі (ці ва ўсялякім разе ў нашым разуменні гэтага стылю) вытрыманы твор. Але гэта адзіная такая спроба, хаця матывы і настраёвасці Ул. Караткевіча будуць не аднойчы выразна адчувальны ў А. Сыса. Надзвычай уражвае крыжовы ход цэркваў на Беларусі, што як жабрачки брыдуць пад началам легендарнай Сафіі. У яе грудзёх-варганах гіне сэрца Маці Боскай, а нам здаецца музыкай яе плач хаўтурны (“У Сафіі крыж чырвоны”). Падобнага высцяжу ў сусветнай паэзіі

яшчэ не было, як і вобраза гусей, што з бязвер'я ляціаць на гостры царкоўны крыж (фантастычна прыгожа-крыававы вобраз). Адразу згадваецца паэтычны, узнёслы і адначасова трагічны вобраз Плачкі, якая становіцца ўвасабленнем і сімвалам роднай Белай Русі ў прозе Яна Баршчэўскага, што тварыў недалёка ад сцен легендарнай Сафіі. Гэтая прыгожая жанчына вешала на руінах замкаў і касцёлаў вянкі з палівых красак і рыдала па сваіх дзесяцях. Але ўжо тады беларусам не ў сілах зразумець трагедыю Маці-Радзімы, як і не спасцігнуць сутнасць разграбленых і разбуранных святыняў, іх сакральны значнасці для націі: “Нікчэмныя людзі! Золату і срэбру прадалі вы свае душы. Прыйдзе час падняцца з магіл мёртвым, і вы будзеце зганьбаваны перад усім светам”.

Сусвет А. Сыса – адвечная барацьба супрацьлеглых пачаткаў. Як Белабог і Чорнабог у Янкі Купалы. Людзі ідуць “Адвечнымі шляхам”, на якім іх адшукваюць слёзы: *цярковыя і пальновыя самотныя і радасныя цёплыя і сцюдзёныя*. А праз слёзы бачыцца свет: белы і чорны зямны і нябесны шчаслівы і пякельны. Над усім пануе кола Часу (“Кола”), што ўтоптвае героя ў глебу. Д’яблава і Богава... Але чыё спрадвечна – невядома. Як у Бібліі: “Весь мир лежит во власти Злого. Называемый Дьяволом или Сатаною, вводящий в заблуждение всю обитаемую землю”. Паколькі Шатан з’яўляецца нябачным правіцелем свету, Біблія называе яго “богом этой системы вещей”. Вось чаму ён можа прыйсці ў ablічы святога (“Дух”), а сам будзе з рагамі. Нічога з часоў Купалы не змянілася і ва ўзаємадзеянні натоўпа і правадыра, хіба можа што ў ролі апошняга ўсё часцей выступае шарлатан. Таму заканамерна, што калі ў купалаўскім “Прароку” людзі пытаі – “А колькі нам дасі чырвонцаў, калі мы пойдзем за табой?”, то ў А. Сыса гатовы адказ – плюгавы медны падасць пятак: “Вось вам на хлеб, засранцы!” І ніхто не здзіўляецца, што ад дзівосаў такіх нават птушка перажагнаеца.

Анатоль Сыс свядома адмовіўся ад даброт жыцця, хаця пры яго наіжыццёй і творчай энергіі, напорыстасці, амаль не беларускай упэўненасці ў сабе і сваіх здольносцях (таленце), дасягнуў бы адпаведных вышыні і заняў бы неблагую нішу на сацыяльной лесвіцы. Ён мог бы стаць, раз ужо ў апошнія гады XX ст. літаратура не магла так карміць, як некалькі дзесяткаў гадоў назад, вядомым журналістамі ці дзеячом у сферы масмедиі (памятаю, як яшчэ ў студэнцкія гады ён арганізоўваў і вёў цудоўныя перадачы па абласным тэлебачанні). Аднак катэгарычна адпрэчыў мажлівасць ісці следам за ўсімі вызначанымі калідорамі з добра прыкметнымі вехамі, радыкальна – раз і назаўсёды – разарваў з умоўнасцямі, жыў так, як хацеў, а не як патрабавалі людзі і звычаі. Ён увасабіў ідэал Гогаля – “Не связывать себя никакими узами на земле”. Ці паўтараў долю згаданага Яна Баршчэўскага, усё жыццё якога – адно пастаяннае самаахвяраванне дзеля пазіціі (Р.Падбярэзскі). “Паэт”, -- так і звалі яго на маленькой радзіме, укладваючы ў гэтае паняцце самыя разнастайныя адценні сутнасці: ад іранічнага да ўзнёсла – захапляльнага. Аднак яно вызначала і туго нябачную, але тым не меней надзвычай трывалую мяжу паміж ім і іншымі людзьмі. Таму з поўным правам на ягоным надмагіллі можна напісаць тыя ж славутыя слова, што і на помніку вялікаму паэту-філосафу Рыгору Скаварадзе – “Мир ловил меня, но не поймал”. Але не злавіў усемагутны свет гэтых незвычайных людзей зусім з розных прычын. Вялікі ўкраінец бачыў уласнае шчасце ў душэўным спакоі і незалежнасці – *счастье твоё, и мир твой, и рай твой, и Бог твой внутри тебя*. Свет поўны спакус, якія патрэбна пазбегнуць. Р.Скаварада нагадвае ў многім убогого жайворонка (героя аднайменнага твора філосафа), ідэал якога – блаженны ніщие духом. Яшчэ адзін алегарычны герой, бусел Еродий сцвярджае, што “суть воспитания не в приобретении мирских

знаний, преуспевании в модных науках и искусствах, а в нравственном совершенствовании, в благочестии и удалении от соблазнов”.

Цяжка сцвярджаць, што апошняе сталася жыццёвым credo зямной юдолі А. Сыса, бо знешне ягоны лёс болей нагадвае долю Бадлера з ягонымі “Кветкамі зла”. Французскі паэт пражыў па сутнасці столькі, як і беларускі калега. І да 30 гадоў страціў палову маёмысці, напісаў большую частку сваіх вершаў, надаў канчатковую форму адносін з бацькамі, прыдбаў венерычную хваробу, што выракла ягонае цела на павольнае гніенне, сустрэў жанчыну, што свінцовым цяжарам ускладніла жыццё: Нешта падобнае добра чуецца ў “Маналозе адступніка”, дзе А. Сыс фатальна гаворыць пра сваю наканаванасць:

Адкуль, адкуль прыйшло яно
Калі з граху, дык грэх мой – шчасце.
Я сам, я сам прыдбаў яго –
Гайворана вішнёвой масці.

У свой час філосаф Сартр ацэньваў лёс таго ж Бадлера з пазіцыі суддзі-мараліста, таму галоўны вывод гучаў так – “Кара, ниспосланная поэту, есть плата за ошибки – он получил “проклятую” судьбу, которую заслуживал”.

Менш за ўсё А. Сыс жаліўся на долю ці скардіўся на жыццё, якое прыдбаў сам, зрабіў уласнай воляй. Ён не мог, як Р.Скаварада, знайсці супакой у сабе, у навуцы, у манастырскіх сценах. (*Дотык гаючых песняў журавоў, радзімых каласкоў заменяць сотні мудрых кніг*). Спалучэнне, арганічнае і не вельмі, радасці быцця і жахаў жыцця, пры выразнай дамінанце адной з састаўных частак, штурхала неўтаймаваную натуру да экстравагантных, экзальтаваных учынкаў. Магутная знітаванасць з зямлёй не магла дазволіць абмежавацца кніжна-віртуальным існаваннем. Выходзец з вёскі не мог дазволіць сабе арыстакратычнай багемнасці. (Не вельмі дакладна. Хутчэй бы за ўсё мог, але гэта ўспрымалася б не вельмі натуральна. Арыстакратам у класічным сэнсе трэба нарадзіцца, а стацца можна толькі ва ўмовах Францыі і Англіі, дзе і сяляне гавораць па-французску і ангельску.) І пілігрымам, вандроўнікам ён стане своеасаблівым. Але не ў духу і стылі Скаварады, які з торбай, дзе ляжыць Біблія і чарніліца з асадкай, вандруе ад хутара да кляштара, несучы слова Божае. А хутчэй як чалавек з навэлы Э.По, што шукае адзіноты ў натоўпе.

Ніцшэ паказваў амаральнасць сучаснага яму грамадства, парайонуваючы яго з прымітыўнымі цывілізацыямі. Быць маральнym – значыць паважаць звычаі грамадства. Лічыцца немаральнym выступаць супраць апошніх, таму што гэта правакуе багоў і пагражае самаму грамадству – гэта тое , што рабіў Сакрат, калі рэкамендаваў індыўідуальны самакантроль, г. зн. індыўідуальныя дзеянні для індыўідуальнага шчасця. Разам з тым філосаф сцвярджаў, што маральнасць не з'яўляецца прэрэгатывай чалавека, бо ўвесі жывёльны свет маральны ў тым сэнсе, што індыўідуумы падпарадкоўваюць сябе групе. Наўрад ці А. Сыс падвяргаў свае паводзіны такому сур'ёнаму анализу. Аднак ён з поўным правам падпісаўся б пад выслоўем французскага мысляра Ж. Батая: *“Люди отличаются от животных, тем что соблюдают запреты, но запреты двусмысленны. Люди их соблюдают, но испытывают потребность их нарушить. Нарушение запретов не означает их незнание и требует мужества и решительности. Если у человека есть мужество, необходимое для нарушения границ, -- можно считать, он состоялся. В частности, через это и состоялась литература, отдавшая предпочтение вызову как порыву. Настоящая литература подобна Прометею. Настоящий писатель осмеливается сделать то, что противоречит основным законам общества. Литература подвергает сомнению принципы регулярности и осторожности.”*

Писатель знает, что он виновен. Он мог бы признаться в своих проступках. Он может претендовать на радость лихорадки знак избранности.

Грех, осуждения стоят на вершине".

Згаданы ўжо Ж.-П. Сартр у трактаце "Быццё і нішто" (1943) назваў трываласноўныя формы прайавы быцця чалавечага: "быццё – ў – сабе", "быццё – для – сябе", "быццё – для – іншага". З іх з чыстым нішто атаясамліваецца "быццё – для – сабе", г. зн. суб'ектыўнае жыццё ізеляванай самасвязанасці.

У "Маналогу Сяргея Палуяна", які ўражвае сваім амаль натуралістычным паглынанням асобы вільготным жвірам, што замест чаканай вады запаўняе ўесь прастор, нішчачы жывы голас і святло, аналізуеца сутнасць ідэала, за які варта аддаць жыццё. Дваццацігадовы Сяргей Палуян скончыў жыццё самагубствам не ў апошнюю чаргу і таму, што так адрозны былі ягоныя мары-ўяўленні аб жыццёвым прызначэнні чалавека і тым, што ён бачыў у штодзённасці. Спадзяванні на высокі ідэал, жаданне жыць па законах Дабра і Справядлівасці разблісці аб халодны мур няневісці, зайдрасці, сквапнасці. Слава Богу, Анатоль Сыс прайшоў праз хвіліны роспачы і адчаю, толькі ўзмацніўшыся ў веры ў неабходнасць жыць – для – людзей. Шмат негатыву бачыць паэт у гэтым свеце, аднак ён жыве, як гэты ні высакапарна гучыць, не для сябе, а для блізкіх, родных, для народа, якому не баяўся сказаць і балючыя слова праўды, а не толькі захаплення, як большасць калег па літаратурнаму цэху. Ніхто ў беларускай літаратуре, можа толькі Васіль Быкаў перад смерцю, не звяртаўся да Радзімы так, як Анатоль Сыс:

БЕЛАРУСЬ МАЯ, МАГІЛА...

Хто яшчэ мог уяўіць родную краіну босай, згвалтаванай, голай пад дажджом, пад янычаршчынай ("Беларусі"). Зусім не сінявокай, ільнянакосай, і не на куце ўяўляеца яна паэту. На пачатку мінулага стагоддзя Я. Купала і Я. Колас не аднойчы паказвалі прывід – здань Маці, якой выракліся родныя дзеци. І ў гэтых вобразах яскрава бачыліся Беларусь і яе сыны, што забыліся пра свае крэўныя абавязкі. А. Сысу не патрэбна эзопава мова, бо нешта выразна змянілася ў гэтым працэсе адцурання самых блізкіх людзей. Цяпер цэнтр віны выразна мяняеца, і вінаватай паўстае ў значна большай ступені Маці – Радзіма, якую, як гэта ні парадаксальна, дзеци пачынаюць любіць значна мацней. Сыны беларускія ўжо не гаспадары роднай зямлі (ізноў згадваеца ўрок Яна Баршчэўскага), яны ўспрымаюцца як *чарада самотных птахаў у атачэнні груганоў*. *Дняпро нясе ад Маці – Плахі ў чужое мора нашу кроў*; сабакам (аднайменны верш), што шукае схову, каб схавацца ў ім; Ікарамі (у зусім адрозным ад класічнага значэння слова), што здзяйсняюць свой палёт пад белым чэррапам поўні над Светам ("Беларускія Ікары"). Толькі ад выключнай любові да людзей у хвіліну роспачы маглі з'яўіца радкі, у якіх паэт злосна заяўляе, што зжэр бы свой народ, бо згаладнеў без долі і волі, і хоча знайсці жанчыну, з якой бы змог зачаць сына ў чыстым полі і даць пачатак новаму люду ("Я зжэр бы свой народ"). Толькі паэту, як некалі ведуну, знахару, прароку, юродзіваму, ведама паталогія хваробы свайго народа. І толькі паэт можа ўзяць яе на сябе, на сваіх блізкіх, нават на рукапісы. Выбраныя ці асуджаныя не могуць змірыцца з хваробай, а таму наўмысна выхарквуаць кроў, у якой схавана і немач, і выратаванне народа ("Пошасныя"). Чалавек не можа палюбіць сябе да канца, калі ён сябе не асуджае (Сартр). Тоэ ж тычыцца і нацыі. Як і Янка Купала, Анатоль Сыс будзе ўсё жыццё біцца ў вузенькай палонцы адчаю і скрухі, раздзіраючы руکі і цела. Невыпадкова ягоныя творы надзвычай крываваць. Некалі адзначалі крывавасць сюжэтаў народнага песняра. У А. Сыса кроў будзе прысутнічаць у яшчэ большай ступені, як і бруд, лой, харкавіна, ваніты, пошасць. Следам за Карусём Каганцом ён паўторыць, колькі нашай крыві рэкі

сплавілі ў мора, колькі ўсяго страціла радзіма. Аднак ён не будзе весці спіс паланянак, згубленых дзяцей, шчасця, долі. Ён марыць аб вясёлцы над Белай Руссю, а не туманах (*г. зн. самота*), завеях (*пакуты*), грымотах (*трывогі*). Бо як той бусел, прыкуты да гэтай зямлі, Анатоль Сыс адразу адчуў сябе паэтам усёй краіны, а не толькі яе ўсходне-паўднёвага рэгіёна. Менавіта таму ў ягонай спадчыне надзвычай мала рэгіянальных рэалій (Мы не ўбачым апісання нават гарадзішча мілаградскай культуры, што знаходзіцца наступраць роднай хаты, Рэчыцы, рэальных краявідаў ракі дзяціннай). Ён вандруе пехам па ўсёй Беларусі да Айчыны, і самыя надзвычайныя здарэнні ці спатканні могуць адбыцца пад Ваўкаўскам, у Моталі, у Полацку, у Мінску і Вільні. Паэт, дзіця гэтай улюблённай зямлі, лунае ва ўлюблёным небе са сваімі ўлюблёнымі птушкамі, адкуль яму бачыцца амаль адначасова і Палессе, і Полацак, і Пінск, і вёска Пешчычы, і Дняпро, і Сож. Яму патрэбна ўся Беларусь без астатку, каб сцвярдзіцца менавіта яе паэтам. (Парафакс, паэту мала роднага кутка, а аўтарам эпапей Кузьме Чорнаму ці Вільяму Фолкнеру хапае). Аднак ён не ўяўляе сябе і за межамі краіны (фізічна ён, здаецца, і не быў нідзе, акрамя Польшчы пад час службы ў войску), што яскрава адлюстравана ў паэзіі. Верш “Забойства ў Нью-Йорку” ўяўляеца прыцягнутым за вушы, чужародным у зборніку, у ім уражвае толькі спасылка – “лятучая мыш, незвычайная пеўчая птушка”. (Сам паэт добра ведае, што такое “каждан”). Наогул, вельмі рэдка ў ягоных творах з’яўляюцца іншаземныя рэаліі. З антычнасці ці старажытнасці ўвогуле згадваюцца Харон, Стыкс, Марс, Крэз, блудлівы Рым, сузор’е Скарпіёна, два разы Г. Лорка і Сэлінджэр, Батый і здаецца, ўсё. Гэта, мажліва, тлумачыцца як нацыянальны паэтычны традыцыяй (выключым Ул. Караткевіча і А. Разанава), так і спецыфікай таленту земляка, які ніяк не камплексуе з гэтай прычыны. У адрозненне ад еўрапейскіх паэтаў, што праславіліся сваімі бачаннямі (“видениями”), якія будаваліся на аснове іх па ўзору антычнай міфалогіі, А. Сыс – самадастатковы, для будовы ягонага космасу хапае тутэйшага матэрыялу. Так, у замалёўцы

Трэснуў лёд, быццам трэснула жыла.
Я спыніўся. Угледзеўся ў дно –
плынь падлёдная варушыла
на тапельніцы кос радно.

абазнаны ў еўрапейскай традыцыі чытач чакае развіцця асацыяцыі з целам Афеліі, што павінна з’яўліцца вялікай кветкай. Як у Рэмбо, “И что Офелию он увидел воочию, огромной лилией, плывущей по реке”. Аднак замест чарговай інтэрпрэтацыі класічнага матыву ідзе ўспамін пра душу паэта, якую ён страціў тут кароткай купальскай ноччу. Як і згаданы вышэй вобраз Змея, што для Б. Лесьмяна і В. Блэйка становіцца сімвалам жарсці і ўсё перамагаючай пачуццёвасці, а для Сыса –увасабленнем магутнасці роднай зямлі, яе фантастычна-казачнай непадобнасці на іншыя краіны. Паэт спазнае родны кут, радзіму, зямлю, сусвет як ягоныя далёкія прашчуры – сэрцам, інтуіцыяй, душою, што намнога дакладней і верагодней, чым розумам і *начетничеством*. Менавіта таму, каб разгадаць арбіты космасу А. Сыса, спасцігнуць сутнасць ягонай міфалогіі, стварыць ейны пантэон, патрэбна настроіцца на камертон ягонай думкі, пульсацыю сэрца, бо іншыя спробы акажуцца бясплённымі. Нельга разгадаць падобныя арбіты і з дапамогай этнаграфічных і фалькларыстычных даследаваняў; якія, прайда, могуць спрыяць гэтаму складанаму і доўгачасовому працэсу.

Мы яшчэ не прачыталі як след Купалу, таму разгадка космасу Сыса яшчэ наперадзе. Шмат у гэтым спазнанні павінны зрабіць даследаванні літаратурных схільнасцей і арыентацыі аўтара, якія лягчэй паддаюцца інтэрпрэтацыі.

Найперш згадваюцца звароты да народных пісьменнікаў (П.Панчанкі і М. Танка) і шматлікія маналогі найболыш значных, з пункту гледжання А. Сыса, творцаў мінулага. Разважаючы над прыродай паэтычнага дару, ён стаіць на пантэістычным успрыяцці, сцвярджаючы богавыбранасць і богаадухоўленасць таленту паэта. Прыйчым ён сцвярджае гэты тэзіс так упэунена і пераканаўча, што сярэднявечныя тэолагі ўбачылі багахульства ў ягоным “спачатку было Сонца і Сонцам быў Я і выкрэсліў Я вам Слова і пачалося яно з крыві Ігарда” (“Чырвоны радок”). Не баючыся асуджэння сучаснікаў у празмернай культавізацыі Асобы, ён смела праводзіць даволі такі рызыкоўныя паралелі. Хаця і мае адпаведную індульгенцыю: усе паэты – вар’яты, ягонае ўяўленне пра паэта вагаецца ў межах паэт – боская птушка (“Паэт”) да ўспрыняцці сябе богам у бязбожным храме, заросшым брудам і жывёльным лоем (“Перад Богам”); усё мацней закрадваецца сумненне – а можа дар гэты д’яблавы. А можа, якая розніца, бо жыццё паэта – балансаванне на крызе ў чорнай прорве (“Маналог расстрыгі”), або скокі няшчаснага зайца падчас крыгаходу, калі вушастыя паяцы збіралі цікаўных людзей. (“Гэта памятае толькі маці”). Нешта роднаснае бачыць Сыс у канвульсіях няшчаснай істоты, намаганні якога ўратавацца, утрымацца на слізкай паверхні выклікаюць рогат у публікі, што стаіць на цвёрдай зямлі. Ці не ў гэтым бачыцца падабенства зайца-паяца і паэта, не заўсёды адэкватныя з пункту гледжання нармальных людей, дзеянні якога вельмі часта выклікаюць смех, хаця ён сам знаходзіцца пад прорвай (А. Сыс свядома згадвае Сэлінджа, на якога будзе яшчэ адна спасылка). Не выпадкова ягоную пільнью ўвагу прыцягвае постаць Афанасія Філіповіча, які, калі сказаць шчыра, у 80-я гады XX стагоддзя быў вядомы толькі спецыялістам у старажытнай літаратуры, як і ягоны “Дыярыуш”. Сябры А. Сыса студэнцкіх гадоў, у прыватнасці А.Бяляцкі, ліцаць, што творы-прысвячэнні ў спадчыне паэта – звычайная містыфікацыя, якой ён хавае актуальныя рэаліі. Аднак з гэтым не хочацца пагаджацца.

А.Філіповіча ўсе лічылі вар’ятам, і для гэтага былі ўсе падставы, бо вельмі часта здавалася, што не ведае ён, што творыць; абвяшчалі злачынцам і кідалі ў турму; называлі пісьмова і ўголос здраднікам; быў ён манахам, але не цураўся свецкіх спраў (і ў той жа час спазнаў “омыльность света”). Не мог стацца жыццёвым credo для А. Сыса запавет Афанасія, атрыманы ад настаўнікаў-манахаў – будь послушным старшим своим, правила церковного пильнуй, бесед женскіх стерегися. Нешта зусім іншае прыцягвала паэта XX ст. у сваім слынным папярэдніку, які “з духами злыми, видомыми и невидомыми, барзо беделимся”, мог убачыць “в захвицени яком будучи” таямнічыя знакі і чуць нябесныя галасы, яму адкрываліся крыж на небе і вобраз Найчыстае Багародзіцы з Дзіцем. Афанасій Філіповіч абыйшоў Беларусь і славяншчыну ў XVII ст., А. Сыс здзейсніў падобны паэтычны агляд Радзімы праз тры стагоддзі.

Паэзія – удзел абраных Богам, свободных у сваёй абранасці і не звязных з умоўнасцямі грамадства

журавам не трэба ў зорнае жніво
з поўняй на гарбу ляцець на паншчыну
колькі б нас пасля Купалы ні жыло –
плюнеш – не паэты – самазваншчына.

Беларусь – краіна паэтаў, якіх часцей за ўсё не разумее свой народ. Таму, відаць ёсць пэўная віна і ў першых, бо не могуць знайсці дарогу да чэрствых людскіх душаў. Аднак дар паэта, tym болей беларускага, сутучны дару Касандры, прадказанням якой ніхто не верыць. Вось чаму ходзіць па начах сумны паэт на памежжы чужыны з Айчынай, апаляючы запаленымі вачыма, як агнём, свет (“Паэт”, ахвярую Алегу Бембелю). У шэрагу маналогаў беларускіх

пісьменнікаў розных эпох аўтар праявіў выключнае майстэрства, бо ён павінен сказаць слова ад імя літаратара, дзейнасць і творчасць якога надзвычай уразіла, прасякнуцца ягоным станам, вызначыць галоўнае і перадаць яго ў гранічна акрэсленых межах. У якасці “аб’екта” заўсёды выбірае ўса асобы трагічная, выключная, незразумелая і адвергнутая сучаснікамі. Паэт надзвычай скурпулёзна адбірае герояў сваіх маналогаў. І не так істотна, у якія часы яны жывуць і дзейнічаюць, галоўнае – яны актуальныя для нас сваёй апантанасцю, шчырасцю, і, абавязкова, выключнай любою і трывогай за лёс народа, якому ахвяруюць усё, нават жыццё. Большасць пісьменнікаў, якім прысвячаны маналогі, былі асуджаны на зняволенне (А.Філіповіч, К.Каганец, А.Гарун, М.Купрэеў), былі забіты (К.Каліноўскі, З.Жылуновіч), скончылі жыццё самагубствам (С.Палуян, Р.Жакоўскі), памерлі зусім маладымі (М.Багдановіч, У.Жылка). Знамінальная, што аўтар нікога з іх не асуджае, як і не ўсхваляе. Яшчэ і яшчэ раз ён уважае ролю і сутнасць свайго народа ў гэтай краіне, дзе німа дома, долі, Бога, роду, песні (“Маналог Апанаса Філіповіча”); народа, нібы пад ветрам дзюны, падатлівага як гума (“Маналог Зміцера Жылуновіча”), дзе жалобны рэквіем зубрыны на мой народ наводзіць сум (“Маналог Язэпа Драздова”); які мае нікому не патрэбную мову, што, аднак, нібы горб прырасла да костак (“Маналог Каствуся (?) так у кнізе “Сыс”) Каганца. Анатоль Сыс цяпер ясна бачыцца ў гэтай шарэнзе, бо таксама ўзваліў добраахвотна на свае плечы найцяжэйшую долю непрызнанага генія і прарока, і, нягледзечы ні на што, удзячны лёсу.

Паэзія Анатоля Сыса ўсё ж такі ў выключнай ступені кантаўская рэч у сабе. Па сутнасці мы ўжо ніколі не зможем з выключнай дакладнасцю вызначыць, калі і з якой нагоды ўзнікла задума канкрэтнага твора, што сталася прычынай, штуршком для яго ўзнікнення. Як і А.Рэмбо, ён можа сцвярджаць, што адзіны валодае гэтай тайнай, а таму просіць чытача ці даследчыка змірыцца з гэтым і не шукаць ясных ці ўяўных крыніцаў натхнення. Можа таму ён і паўтарыў долю вялікага французскага паэта, які, як толькі зразумеў, што лірычнае чарадзейства не можа задаволіць ягоных празмерна завышаных, богападобных дамаганняў, а не меншае быў катэгарычна нязгодны, ён кідае рэзка ўсялякую паэтычную дзейнасць і займаецца гандлем. А. Сыс, як і беларуска-літоўская шляхта XIX стагоддзя, лічыць падобны занятак абразай для гонару, ён застанецца ПАЭТАМ у жыцці, хаця і пісаць болей не будзе. Бо ён разумее, што быў абраннікам, улюблёнцам лёсу:

І ўсё ж ігноруе – нарадзіцца,
Каб паганскай сваёй радзімы
Прыдарожным крыжам маліцца,
Яе людзям нелюдзёым.

Такі запавет свайму народу пасылала Цетка ці ў не адзінай, але так дарагой сэрцу А.Сыса паэме “Алаіза”. Наколькі дакладна і паэтычна перадаў амаль што юнак пакуты асветніцы, што сваю знешне слабую, а такую магутную ўнутры душу прысвяціла людзям “Алаізія, багалікая”. Адзін з асноўных запаветаў Цеткі

Чый гэта анёл,
Голос такі гарачы?
Чыё гэта птушанё
па-беларуску плача.

застаецца вызначальным для А.Сыса. Мова для яго, як і для ўсіх згаданых папярэднікаў, паняцця святое, рэч незямная, якую “Божа -- мазахіст уласных слоў, што ведае па імені ўсіх, і ягонае імя вымавіў усlyх і не габрэйскай, а тутэйшай гаворкай. Бог назваў беларускую ружу ружай і маленькі бялявы хлопчык вучыўся вымаўляць гукі, што складаюць назву кветкі, разам з Богам.

Як бацька збіраў каласкі ў галодны год, так ён цяпер збірае слова любай, адзінай мовы. Паэт уяўляе сябе Старцам, што ад хутара да вёскі *жабруе родную мову*, ён там, дзе раскацістае, нібы на Волзе, палескае “О”, дзе вырай кліча Радзіму – “Кры-чаў”, “Кры-чаў”, “Кры-чаў”, чуе, як спяваюць ля Рэчыцы сосны, як уздыхаюць туры на Палессі. Усё гэта састаўныя элементы бега жывой вады мовы прашчураў -- вось чаму ў ягонай свядомасці выстроіваецца адзіны велічны рад: МАЦІ – МОВА – ВЕЧНАСЦЬ. (“Галодны год”). Мова – дар Божы, яшэ і яшчэ раз сцвердзіць ён у вершы “Словы”, бо апошняя сыплющца з неба, а з гэтага адметнага дажджу праастаюць толькі самыя магутныя, што могуць затым сказаць свету нават болей, чым паэт. Ці не таму А.Сыс аказаўся амаль адзіным у беларускім грамадстве, хто ў хвіліны аслуплення здолеў знайсці не менш адпаведныя формы, змястоўныя і мастацкія, каб палемізаваць з эпітафіяй беларускай мове (“Развітанне” П.Панчанкі). Цяжка, вельмі цяжка ў такіх умовах сцвярджаць услед за У. Караткевічам, што “*Бог не пайшоў упрочкі з Белай крэўнай яго Русі*”. Яшчэ больш змрочнай паўстает рэчаіснасць у “Маналогу Тутэйшага”, *ахвяраванага Максіму Танку*. У чарговы раз паэт акідвае поглядам родную краіну, дзе ў Люцыяновым Сажы ляжыць на грудзёх з каменём пудовым апошні паэт, у Дняпры троі русалкі, славянкі троі янычаравых мыюць коней. І патух Зніч на Гары. Толькі А. Сыс мог пасля сцэны кінутай нявіннай Радзімы ў палях крумкачам ды ваўкам сцвярдзіць:

**Ды пакуль ты яшчэ жывеш,
Запалі прад Купалам свечку,
Прачытай і спалі мой верш,
А вандалам скажы:
Я вечны!**

Шкада, што ён ужо амаль не бачыць тых, хто, нібы храм, можа ўстаць на шляху ворага, але і адзін ён пойдзе “*ў вялікі свет, па Бацькаўшчыну*” (Янка Купала)

Бо толькі *Жаўранчыкі* крычаць, іхняе жыта зжалі. *Жаўранкі* маўчаць, як зерне *ў рот набралі*, -- усклікае паэт. Вось чаму звыклы сінанімічны рад для ўсёй беларускай паэзіі XX стагоддзя набывае выключна новую рэалізацыю: БЕЛАРУСЬ – МАГІЛА – МАЦІ. Для беларусаў спалучэнне радзіма-маці вызначальнае ў наш час, бо мы па сутнасці сталіся выразна жаночай нацыяй. Для А.Сыса маці, як гэта прынята ў беларускай традыцыі, святая, пра што мы ўжо згадвалі вышэй. Маці пастаянна прысутнічае ў яго бытаванні (яе слёзы свяцей ад вады святой (“Не выракалася жыта валошкаў”), а маці маю я ніколі не бачыў, каб спала, -- па пёрку, па два ўсё збірае мне пух на падушку). Не хачу смерці мамы, не аднойчы ён падкрэсліць, бо з кім тады буду тут. У гэтым ён падобны да Льва Талстога, які ў апошняя гады жыцця “*Желал ласки – любви любимого существа*”. І не мог знайсці гэтага сярод блізкіх людзей. І марыў “*сделаться маленьким и к матери*”. Анатоль Сыс падсвядома марыў пра гэта. Нягледзячы на ягоную жыццёвую і творчую мужнасць, здольнасць трymаць удары лёсу, ён падчас хоча вярнуцца ў далёкія шчаслівія гады маленства, калі ўсё так было проста і зразумела. Ці не таму адным з самых улюблёных аўтарскіх вобразаў, а таму самых прыгожых і запамінальных, паўстает вобраз блакітнавокага, светлавалосага ці нават бялявага дзіцёнка, сапраўднага херувімчыка (У “*Бібліі*” гэта *корткое, беззлобное, чистое Создание*). Для А. Сыса гэта светлая згадка пра ўласную душу, а таксама кантраст яму цяперашняму – чорнаму (па ўласнаму прызнанню) і ідэал, да якога трэба вярнуцца. М.Гоголь таксама згадваў пра дзяцінства: “Это самое лучшее состояние души, какого только можно желать. За такое состояние должно благодарить человеку, как за лучшее, что есть в жизни”. У А. Сыса вершы, звязаныя са светлымі вобразамі

Маці і Бацькі, вылучающа цеплынёй і вобразнасцю. Коласаўскую традыцыю ён узбагачае сімвалізацыяй і філасафізацыяй.

А ці пераносіць ён, як некалі Максім Багдановіч, любоў на ўсіх жанчын, ці можа даць, паводле таго ж Максіма Кніжніка, наталенне ў гэтым свеце чалавеку жанчына? Што б ні гаварылі пра А.Сыса – чалавека, у ягонай паэзіі надзвычай цнатлівия адносіны да жанчыны, што цалкам абумоўлена айчыннай традыцыяй. Вельмі рэдка ў ягонай спадчыне жанчына выступіць як служка д'ябла, што спакушае прыстойнага чалавека (*Мая Йоко, японская жрыца*). Можа толькі бліснуць, як прамень святла на паціры, ценъ распusty на абаяльным тварыку. Адзіны чалавек у гэтым сусвеце, адзін прыходзіць, адзін і сыходзіць (“Пацір”). І жанчына, да якой імкнення лірычны герой, яшчэ болей узмацняе нязменнае пачуццё адзіноты. Ды і сам паэт увесь час сумняваецца, а ці патрэбна яму гэтае пачуццё. Кахранне не можа для яго стаць сэнсам жыцця, бо стане абмежаваннем яго свабоды і жыццёвага прызначэння. Тым болей, што ягоныя сябры, у прыватнасці, Э. Акулін, сцвярджаюць, што кахранне ў А. Сыса – куплёнае. Ці можа ён спаліць свае вершы, каб агнём сагрэць дарагога яму чалавека. Як пілігрим спаліў свой посах, што ведаў дарогу, музыка -- скрыпку, рыбак -- вёслы. Хутчэй за ўсё ягоны лірычны герой не можа пайсці на такую ахвяру. Ён можа згарэць у агні, каб апраўдацца перад жанчынай, аднак і ў хвіліны апафеозу кахрання будзе адчуваць *вселенскую грусть*:

“Хлопцам сумна вельмі” –
я хацеў сказаць, але не змог,
бо чакала за спіной самота
і гарлянку раздзіраў камень,
бы жанчыну,
я абняў свой ценъ,
і прыпаў да збаўлівага роту,
і задушыў сваёй крывёй сымоту... (“Самотны”).

Ні разу ён не ўздымецца да апісанняў сцэнаў кахрання, уласлівых паэзіі Я.Купалы і Ул. Каараткевіча. Але прыўнясе ў вечную тэму нешта выразнае новае, бо якім пяшчотным можа быць аўтар і выразна будзе мяняцца пад уплывам кахрання (*Жанчына – з поўнай чарай жывой вады*).

Як і Максім Багдановіч, “цнатлівы князь Беларушчыны”, не аднойчы будзе жаліцца на тое, што няма ў яго дзіцятка. І супакоіць таго і, відаць, сябе, завочна: “Не плач, Бяздзетны і Хрыстос”. Бо згадае, што бессямейнымі былі і Р.Скаварада, і А.Філіповіч, і М.Гогаль, і Я.Баршчэўскі, і былі яны самотнымі, адзінокімі, незразумелымі і нешматлікім сябрам, і людзям увогуле.

Калі ў згаданых вышэй паэтаў кахранне і смерць ходзяць поруч, то ў А.Сыса першае саступае іншым атрыбутам жыцця. Нягледзячы на тое, што *Прыгажуні падстаўлялі вусны, я ж у лоб нябожчыцу цалаваў*, эротыка Сыса паўстае надзвычай цнатлівай на фоне Купалаўскай (З-пад сосны выноснай ты ўсталала, я ўстаў) або нават сучаснай лірыкі, дзе вельмі многа смелых фрывольных асацыяцый.

Смерць і, асабліва, кроў абумоўлена ў спадчыне Сыса зусім іншымі прычынамі. У свой час звярталася ўвага на незвычайную крыавасць сюжэтаў Янкі Купалы. Пасля народнага песняра ні ў воднага беларускага паэта няма столькі крыіў ў вершах. Літаральна праз некалькі старонак згадваецца яна ў тым ці іншым аспекте. Гэта нешта адметнае, не вельмі падобнае на беларускае ўспрынняцце свету, дзе хочуць, каб *сэрце жураўлінае нашым ворагам даў Бог*”, а сам Бог роўнавялікі звычайному зямному сейбіту, толькі загоны ў іх розныя, ці рэальнаму пастуху з рознымі стадамі.

Як і Купала, А.Сыс застаўся ў гісторыі паэзіі валадаром роднага слова. Так, вельмі многія ягоныя творы ўражваюць найперш сваім гучаннем, бо, як і купалаўскія, нагадваюць шэпт знахара, замовы чарабуніка. І толькі потым пачынаеш цікавіцца зместам, які найчасцей становіцца неразгаданай загадкай. А.Сыс – выключны майстар асацыятыўнасці і метафорызацыі свету. Гэта і незвычайныя птушкі – гайвараны белыя лебедзі, крумкачы, кажан, ускормлены татам з рук, каршуны, ластаўка, што адным крылом дастае да Неглюбкі, а другім – да Моталія, звяры ў адметным абліччы і з іх нечаканым менталітэтам. Але перш за ўсё новае ўспрыяцце свету

- Узыходзяць чарапы як поўні;
- Калі цноту ў начы збіраў я у зор;
- вакол суму майго запляліся галіны ў вянок;
- Сорак гадоў – без'языкіх званоў;
- не задзяйбуць не абплоююць не абалгуць залюбуюцца табой замілюющца;
- і разышлося неба над студній
і паглядзеўся ў яе тата
і застаўся ягоны адбітак;
- а ў нябёсы ўсмакталіся каршакі;
- захлынуўся крывёю Пярун;
- слёзы каляровых;
- на тым беразе неба;
- поўня княжною ў ваду глядзіць у зорных сваіх каралях;
- патушыць паходню жах;
- крывёй набраўся бурштын і лютасць сярэдневечча;
- зазіраюць ластаўкам у твары цемраю прастрэляных вачніц.

Безумоўна, яркай і незвычайнай метафорыкай цяжка каго-небудзь здзівіць. Аднак А. Сыса хвалюе не столькі навізна паэтычнага элемента, колькі навізна функцыі апошняга. Індзейцы майя праславіліся сваімі незвычайнімі храмамі, будова якіх непадобная на ўсе іншыя зямныя культавыя збудаванні. Кожны новы цар разбураў храм, узведзены сваім папярэднікам, і з ужываных велізарных камянёў, кожны з якіх важыў амаль паўтоны, на тым жа самым месцы будаваў новы, свой, у гонар сваіх багоў. Са сваёй архітэктурай, аздабленнем, іерогліфамі. Падобнае багацце вобразна-выяўленчай сістэмы паэзіі самай яркай асобы нацыянальнай літаратуры 80-90-х гадоў мінулага стагоддзя сведчыць аб многім. А. Тэрц пісаў: “Бессспорно, Гоголь что-то знал, чего мы не знаем, о себе и о мире...” Анатоль Сыс ведаў не менш. Дакладна і абсолютна адекватна мы яго не спазнаем, але ягоны маналог унікальны, ён па сутнасці падвёў вынікі развіцця беларускай паэзіі ў XX стагоддзі і прадвызначыў асноўныя шляхі яе эвалюцыі ў трэцім тысячагоддзі. Калі, зразумела, яна будзе жыць.